

KAZAK AKINLARININ AYTISLARINDA DİNİ DEĞERLER RELIGIOUS VALUES IN THE AITYSES OF KAZAKH AQINS

NASİHAT MURSALİMOVA*

Sorumlu Yazar

MEHMET AÇA**

Öz

Akınlar aytısında sıklıkla ele alınan manevi değerlerden biri de dindir. Bu çalışmanın temel amacı, Kazak aytıs geleneğindeki dinî değerleri ortaya koymaktır. Araştırmada, aytıs sanatındaki dinî tema iki döneme ayrılarak incelenmiştir. İlk dönem XIX-XX. yüzyıllara ait metinleri, ikinci dönem ise Kazakistan'ın bağımsızlığından sonraki din konulu aytısları kapsamaktadır. Bununla birlikte, modern aytıs sanatının eğitici değeri, özellikle de inançlı olma meselesi üzerinde de durulmuştur. Çalışmada, ayrıca, dinî bilincin ve dinî görüşün akınlar aracılığıyla dinleyicilere ulaştırılması da tartışılmıştır.

Bu çalışmaya, Kazak bilim insanları M. Avezov, S. Mukanov, S. Kaskabasov, M. Jarmuhamedulı, T. Albek, A. Buldıbay, B. Rakım, A. Almanov, K. Asanov, Ş. Adilbayeva ve diğerlerinin edebiyat bilimi ve folklor araştırmaları alanlarındaki bilimsel-teorik çalışmaları yol gösterici olmuştur. Araştırma çalışmasının kaynakları olarak M. O. Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü El Yazması ve Nadir Kitaplar Fonu ile “Bilim Ordası” Ulusal Edebiyat İşletmesi'nin Merkezî Bilimsel Kütüphanesi Nadir Kitaplar, El Yazmaları ve Millî Edebiyat bölümünde kayıtlı olan Şöje ile Kempirbay, Bolık ile Elentay ve Ulbike ile Küderi Hoca'nın aytıslarının el yazmaları kullanılmıştır. Bu el yazmaların tercih edilmesinin nedeni, söz konusu aytısların Arap harfleriyle yapılmış ilk kayıtlarına yer vermeleridir. Aytıslardaki dinî temanın gelişiminin mahiyetini ve değerini incelemek amacıyla XIX-XX. yüzyıllardaki aytıslarla bağımsızlık yıllarından sonraki aytıslar araştırma nesnesi olarak alınmıştır. Çalışmada, akınlar aytısının dünü ve bugünü üzerinde de durularak değerlendirmeler de yapılmıştır. Ayrıca, destanlardaki aytıs örneklerine de odaklanılarak İslami değerlere dayanan ve diyalog tarzında söylenen, merkezinde Hz. Ali'nin yer aldığı “Boztorgay” destanındaki aytıs örnekleri üzerinden dinî unsurlar da tespit edilmiştir.

Akınların İslam diniyle olan bağlantılarını ortaya koyma, neticelendirme, sistematik-karmaşık, karşılaştırmalı-tarihsel ve kronolojik araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmayla Sovyet döneminde araştırılmasına izin verilmeyen dinî aytısların ayetlere, hadislere, evliya anlatılarına, şeriat kuralları ve imanın şartlarına sıklıkla yer verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca dinî aytısların sadece rakip akınları mağlup etmek için değil, aynı zamanda İslam dinini anlatmak ve yaymak amacıyla da söylendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Folklor, Kazak Akınları, Aytıs, Dinî Aytıs, El Yazması.

Araştırma Makalesi / Künye: MURSALİMOVA, Nasihat – AÇA, Mehmet. “Kazak Akınlarının Aytıslarında Dinî Değerler”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 113 (Mart 2025), s. 247-266. <https://doi.org/10.60163/Tkhcbva.1528647>

* Doktora Öğrencisi, Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, E-mail: m_nasihata@mail.ru, ORCID: 0000-0003-4875-9684.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi İstanbul / Marmara University Faculty of Humanities and Social Sciences İstanbul, E-mail: mehmet.aca@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3132-4086.

Abstract

One of the spiritual values frequently addressed in the aqyn aitys is religion. The main purpose of this study is to reveal the religious values in the Kazakh aitys tradition. The research examines the religious theme in aitys art by dividing it into two periods. The first period covers texts of the XIX-XX centuries, while the second period includes aitys on religious themes after Kazakhstan's independence. Additionally, the study emphasizes the educational value of modern aitys art, particularly concerning the matter of being devout. Furthermore, the study also discusses how religious consciousness and views are transmitted to listeners through aitys.

This study has been guided by the scientific and theoretical works of Kazakh scientists as M. Auezov, S. Mukanov, S. Kaskabasov, M. Jarmuhameduly, T. Albek, A. Buldibay, B. Rakym, A. Almanov, K. Asanov, Sh. Adilbayeva, and others in the fields of literary science and folklore research. The sources for this research include manuscripts of the Manuscripts and Rare Books Fund of the Institute of Literature and Arts named after M. O. Auezov and the National State Enterprise of the Central Scientific Library "Bilim Ordasy", specifically those housed in the Rare Books, Manuscripts, and National Literature section. It should be noted, that manuscripts of aitys works by Shozhe and Kempirbay, Bolyk and Yelentay, and Ulbike and Kuderer hoja were utilized. These manuscripts are preferred because they contain the first recordings of these aitys in Arabic script. In order to analyse the nature and value of the development of the religious theme in aitys, aitys works of the XIX-XX. centuries and after the years of independence were taken as research subjects. The study also includes evaluations of the past and present of akyn aitys-competitions. Additionally, religious elements have been identified in epic aitys examples, focusing on those based on Islamic values and presented in a dialogic style, particularly in the "Boztorgay" epic, which centers on Hadrat Ali.

This study employs systematic-complex, comparative-historical, and chronological research methods to elucidate and conclude the connections between aqyns and Islam. The research reveals that religious aityses, which were not permitted to be studied during the Soviet period, frequently include references to Quranic verses, hadiths, narratives of saints, Sharia rules, and the pillars of faith. Additionally, it is observed that religious aitys works were recited not only to defeat rival aqyns but also to explain and spread the Islam religion.

Key Words: Folklore, Qazakh Aqyns, Aitys, Religious Aitys, Manuscript.

Giriş

Kazak sözlü edebiyatının en önemli dallarından biri, akınlar aytıstır. Kazak halkı, söz sanatına büyük değer vererek bu sanatı sevgiyle takip etmiş, akınlara evlerinin başköşesinde yer vermiştir. Kazakların söz sanatı, eski çağlardan bu yana üç şekilde gelişmiştir. Birincisi, anonim halk edebiyatı örnekleridir. İkincisi, akın-juravların eserleri olup yazarları belli sözlü edebiyattır. Üçüncüsü ise yazılı edebiyattır. Bu üç kategori arasında, halkın çok yakından takip ettiği ve en sevilen sanat dalı, akınlar aytıstır.

Akınlar aytıstı, son yıllarda edebiyat ve dilbiliminin çeşitli düzeylerinde bilimsel araştırma konusu haline gelerek kapsamlı bir şekilde incelenmektedir. Ancak, akınlar aytıstındaki dinî değerler konusu, gösterilen ilgiye ve bu konuda sunulan özel konferans bildirilerine rağmen, henüz layıkıyla kapsamlı bilimsel araştırmaların konusu haline gelememiştir.

Aytıs türünün, geçmişte Türkiye ve Azerbaycan Türklerinin yanı sıra Özbek, Karakalpak ve Kırgız gibi Türk hakları arasında da canlı bir şekilde yaşadığı bilinmektedir.¹ Gelenek, Türk halkları arasında bugün de yaşatılmaya çalışılmaktadır.

1 Türkiye, Azerbaycan, Kırgız, Karakalpak ile Özbek Türklerinin ayıtıs/atışma gelenekleri için bk. (Özarlan, 2001; Günay, 2008; Aydın, 2020; Əfəndiyev, 1992, 249-250; Qasımlı vd., 2022; Abdulhamidova vd., 2004, 27-29; Qosimov, 2003; Qosimov, 2008; Mirzayev vd., 2008; Madayev -

Ancak, bu sanatın büyüklüğü ve sanatsallığı açısından Kazak Türklerinin daha ileri bir seviyede olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, V. V. Radlov, A. V. Vasiliyev, G. N. Potanin, N. Rıçkov, A. Yanuşkeviç, P. N. Raspopov ve ayrıca Ç. Velihanov, A. Baytursınılı, H. Dosmuhamedov, S. Seyfullin, M. Avezov, S. Mukanov, K. Jumaliyev, E. İsmayilov, S. Begalin, Z. Ahmetov, Z. Kabdolov, S. Kaskabasov, M. Jarmuhamedulı, T. Albek, A. Buldıbay, B. Rakım, J. Aymuhambetova (Aymuhambetova, 2003), İ. Nurahmetulı ve S. Düysenğazın (Nurahmetulı ve Düysenğazın, 2004); N. Aytulı (Aytulı ve Düysenğazın, 2004), Eva-Marie Dubuisson (2009, 2010, 2014, 2017), Asanov Kamaşke Dävletkanulı (Davletkanulı, 2010), E. Kaynazar (Kaynazar, 2013), A. Z. Bultbayeva (2013), M. Joldasbekov ve Ş. Koylıbayev (Joldasbekov ve Koylıbayev, 2014a-2014b), Lazzat Urakova (2014), K. T. Tölebayeva (Tölebayeva, 2016), S. Sadırbayulı (Sadırbayulı, 2020), Bekarys Nurimanov ve Zhuldyzay Kishkenbayeve (2021), Bekarys Nuriman (Nuriman, 2023), K. B. Jalğasbayeva ve G. R. Dautova (2023), Kanagat Zhalgasbayeva (Zhalgasbayeva, 2024), G. T. Tleuberdina ve G. S. Böken (2024) ve diğer bilim insanları, akınlar ayıtısının tür özelliklerini, senkretik doğasını, sanatsal özelliklerini, ayıtıs icracılarıyla icralarını, ayıtıs geleneğinin dijital ortamdaki gelişimini, ayıtıs şiirlerindeki mizahı, toplumsal ve siyasal eleştiriyi, ayıtısların Kazak milliyetçiliğinin gelişmesine katkısını ve ayıtıs şairlerinin hamilerini kapsamlı bir şekilde ele almışlardır.

M. Avezov, ayıtısları “örf-âdet ayıtısları” ve “akın ayıtısı” olarak iki gruba ayırmıştır. Örf-âdet ayıtıslarına “badik” ve “jar-jar”ı, akın ayıtıslarına ise boyculuk, muamma ve din konusundaki ayıtısları dahil etmiştir. Halk akınlarının tasniflerine göre, akınlar ayıtısı hacimlerine ve türlerine göre iki gruba ayrılmaktadır: *türe ayıtıs* ve *süre ayıtıs*. Türe ayıtıs, birer dörtlükten oluşan şiirlerle kısa ve hızlı cevaplar verilerek gerçekleştirilen, akınların yanı sıra halk tarafından da icra edilen genel bir atışma türüdür. Süre ayıtıs ise doğaçlama söylenen ve şiir konusunda ustalашmış gerçek akının uzun uzun şiirler söyleyerek rakip akınla atıştığı bir türdür (Kazak Ädebiyatının Tarihi, 2008, 680-682)

Akınlar ayıtısının her zaman kendi dönemlerinin aynası olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle, ayıtısın bu kadar çeşitli ve spesifik özelliklerinin sosyal durumların habercisi olması bakımından incelenmesi, Kazak edebiyat araştırmaları biliminin temel görevlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Akınlar ayıtısı, içerik ve konu, boyut ve yapı bakımından çeşitli türlere ayrılmaktadır. Halkın yaşamıyla ilgili olarak da akınlar ayıtısının farklı türleri mevcuttur. Bu bağlamda, tanınmış Kazak bilim insanı S. Mukanov, araştırmalarında akınlar ayıtısını şu şekilde sınıflandırmıştır: 1) Örf-âdet ayıtısı, 2) Kayımdasu ayıtısı (kızlarla erkelerin şiirle karşılıklı şakalaşmaları), 3) Muamma ayıtısı, 4) Din ayıtısı, 5) Akın ayıtısı (Mukanov, 1965, 17-35).

Uzun yıllar boyunca akınlar ayıtısı üzerine pek çok çalışma kaleme alan M. Jarmuhamedulı, monografik eserinde akınlar ayıtısını tür özelliklerine göre şu şekilde sınıflandırmıştır: “Örf-âdet ve fabl ayıtısları”, “badik ayıtısı”, “jar-jar tarzı ayıtıs”, “kız ile yiğit ayıtısı”, “kayımdasu (kızlarla erkelerin şiirle karşılıklı şakalaşmaları), “kagısu (tartışma)”, “akınlar ayıtısı”, “din ayıtısı”, “muamma ayıtıs” ve “yazılı ayıtıs” (Jarmuhamedulı, 2001, 17).

Bu akınlar ayıtısı türleri arasında eskiden beri var olagelen türlerden olan, özellikle örf ve âdetlerle bağlantılı olarak icra edilen “dinî ayıtıs”, incelememizin konusunu oluşturmaktadır.

Sobitova, 2010; Mamedov, 2007; Aymbetov vd., 1956; Abdulhamidova vd., 2004, 27-29; Kölbayeva, 2015; Aliyev vd., 2024, 41-48).

Turmıs-salt öleñleri kapsamında da değerlendirebileceğimiz dinî aytıslar, Kazakların bozkırdaki konar-göçerlik dönemlerinden yerleşik hayata geçtikleri ve dolayısıyla daha yoğun bir şekilde İslamlaşmaya başladıkları dönemlerde (17. yüzyıl ve sonrası) ortaya çıkmaya başlamıştır. Konar-göçerlikten yerleşik hayata geçiş ve İslam'ın çok daha baskın bir hale gelmesi (ki, İslam'ın Kazaklar arasında kök salmasında Tatarların 19. yüzyıldaki etkisini de göz ardı etmemek gerekir²), Kazakların eski inanç sistemlerine ait pek çok unsuru gündelik hayatlarında, geleneklerinde ve sözlü kültürlerinde koruyup sürdürmelerine engel olamamıştır. Bu nedenle aytıslarda Kazak Türklerinin İslam öncesi inançları na da rastlanmaktadır. Akınlar aytıısının eski söz yarışırma örneklerinde görülen “Göç, göç”, “Alas-alas” gibi kelimeler Kazak Türklerinin inancının İslam öncesi özelliğini gösterirken, akın aytıslarında karşılaşılan “Mekke”, “Allahüteâlâ”, “Allah”, “namaz”, “oraza” gibi kelimeler de İslami kavramların halkın bilincinde sağlam bir yer edinmeye başladığını kanıtlamaktadır (Jarmuhamedulı, 2001).

Kazak akınları, işte böylesine kıymetli bir sanat olan akınlar aytıısı aracılığıyla halka dini öğütlemeyi asla unutmamışlardır. Din adamları, özellikle de mollalar, İslam dininin halk arasında yaygınlaşması ve dinî terimlerin halkın kulaklarına yerleşmesi için akınları bu konular üzerine konuşurmaya çalışmışlardır.

Akınlar aytıısının özelliklerinin iyice araştırıldığını söylesek de açıklığa kavuşturulması gereken ve akınlar aytıısının doğasının anlaşılmasına özel bir katkı sağlayacak olan özellikler de bulunmaktadır. Bu özelliklerin tam anlamıyla incelenmemesinde politik yapının da etkisi olmuştur. Örneğin, yukarıda bahsedilen araştırmacıların ayıtı tasnifindeki “dinî ayıtı” türünün incelenmesi, Sovyet döneminde resmî olarak yasaklanmıştır. Bu durum, akınlar aytıısının bu türünün ve onunla ilgili konuların gölgede kalmasına neden olmuştur. Ancak din ile ilgili unsurların eserin sanatsal, dilsel, didaktik ve eğitici niteliğine katkı sağladığını inkâr edemeyiz. Bu nedenle, dinî aytııların doğasını incelemenin, günümüzdeki temel görevlerden biri olduğuna inanıyoruz.

Dinî aytııslar XIX. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlamış, hem sözlü olarak icra edilmiş hem de çoğu durumda yazılı olarak ortaya koyulmuştur. Kur'an-ı Kerim ayetleri, Peygamberin hadisleri, evliya tarihi, şeriat kuralları ve imanın şartları dinî aytııların ana konularını oluşturmaktadır. Bu tür aytııslar, sadece rakip akınları mağlup etmek için değil, aynı zamanda İslam dinini anlatmak ve yaymak için de söylenmişlerdir.

Akınlar aytıısının hangi türüne bakılırsa bakılsın, dinî inançların farklı düzeylerde tezahür ettiği görülür. Örf-âdetle, kız ve yiğit ile ağıl ve ahır hayvanları ile, akınlar aytıısı ve muamma aytıısı ile ilgili metinlerde bunu görmek mümkündür. Birkaç asırlık bir tarihe sahip olan akınlar aytıısının bahsettiğimiz niteliği, son dönemlerde bir hayli öne çıkmaya başlamıştır. Bağımsızlık sonrasında düzenlenen ayıtı yarışmalarına dini ayıtı söyleyen akınlar da katılabılmışler, onların aytıılarına kitap neşirlerinde yer verilmiştir. Ayrıca dini içerikli aytııslar, hem ayıtı hem grup folkloruyla ilgili çalışmalarda daha fazla yer almaya başlamıştır.³

2 Tatar medreseleriyle matbaalarının Kazak bozkırı üzerindeki nüfuzu için bk. (Aça, 2014; Aça, 2021).

3 Bu tür çalışma örnekleri için bk. (Abdilkasımov, 1993; Dmitriyev, 2013; İbrayev, 2021; Maulet-Toyşanulı, 2024.).

1. XIX-XX. Yüzyıllarda Dinî Aytıslar

Yukarıda, akınlar aytısı kapsamındaki dinî aytısların derinlikli bir şekilde bir şekilde incelenmediğini ifade etmiştik. Dinî aytıslar akınlar arasında yapılır. Bu aytıs, çeşitli yönlelere göre gerçekleştirilir. Dinî aytıslarda da mizahla karışık mecazi ifadelere rastlanılır. Dinî aytıs kategorisine giren akınlar aytısından biri de Şöje ile Kempirbay arasındaki aytıdır. XIX. yüzyılda yaşayan Şöje ile Kempirbay bir ziyafette karşılaşmış akın aytısı yaparlar.

Beş namaz, on iki farz ruha fayda,

Ben de biraz konuşayım böyle anlarda.

Biri mal, biri can derdinde deyip,

Nereye gidiyorsun, gönül gözü kör insan, böyle yaya?) (738. dosya, 68-72⁴; Joldasbekov - Älmuhanova, 2014, 60), – diyen Kempirbay’ın beş vakit namaz ile on iki farzdan bahsetmesi, İslam’ın şeriat kurallarını anlatmanın ve yaymanın yollarından biridir. İslam inancında beş farz bulunmaktadır: İman etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hacca gitmek. Kempirbay, bu beş farzı tam olarak sıralamamakla birlikte, iman etmek ve namaz kılmak konularını “ruha fayda” ifadesiyle açıklayarak öğüt vermektedir. Şöje ise cevabında görme yetisinden yoksun olmasına rağmen dinî ilkeler konusunda derin bilgiye sahip olduğunu ima etmektedir. Örneğin:

Sözüm özlüdür muhtasar tahtası gibi,

Göğsüm ise Buhara’nın kapısı gibi,

Gözüme on yedi âşık bir şey yapamadı,

Bilirim, buna, senin de çare bulamayacağını (738. dosya, 5. defter).⁵

Muhtasar, şeriat kanunlarını tahlil eden, tartışan ve açıklayan dini bir kitaptır.⁶ Eskiden, Kazaklar genellikle önce “Elifba”yı okuduktan sonra dinler tarihiyle ilgili “Kıyasü’l-Enbiya” kitabını ve sonrasında da “Muhtasar”ı okurlarmış. Şöje, dinî bilgi düzeyinin “Muhtasar”ı okuyarak şekillendiğini Akın Kempirbay’a ifade etmektedir. On yedi akını yenip iyi bir üne kavuşan Akın Şöje’ye çocuk Kempirbay şöyle der:

4 Aytıs örneklerinin el yazmalarından aktarılmasının nedeni, söz konusu el yazmalarının, bu aytısların Arap harfleriyle yapılmış ilk yazılı kayıtlarına yer vermiş olmalarıdır. Şöje ile Kempirbay arasında geçen bu aytıs, ilerleyen dönemlerde Kiril harfleriyle de yayımlanmıştır. Kiril harfli bir neşri için bk. (Joldasbekov - Älmuhanova, 2014.).

5 Bu kısım, Joldasbekov ve Älmuhanova neşrinde ikinci dizeden sonra şöyle devam etmektedir:

Eski arvak ornağan jer kur kalmaydı

Kırğızdūn altınımın at basınday

Balta, Orınbay, Şortanbay tük kılğan jok,

Sen kılarsın atañnıñ kak basındı-ay!

(Eski ruhun yerleştiği yer boş kalmaz

Kırğız’ın at başı kadar altınımın

Balta, Orınbay, Şortanbay hiçbir şey yapamadı

Sen mutlu edersin atanı) (Joldasbekov - Älmuhanova, 2014, 61)

6 Bilinen en eski *Muhtasarlardan* biri, Arap âlimi Kudürî tarafından 11. yüzyılda yazılmıştır. Kudürî’nin *el-Muhtasar*’ı, Hanefî mezhebinde en çok güvenilen temel metinlerden biri olmuştur. Kudürî’nin *el-Muhtasar*’ı defalarca Türkçeye de tercüme edilmiştir. Türkçe çevirileri için bk. (Doğan, 2022). “Yaklaşık 12.000 meseleyi içerdiği söylenen el-Muhtasar, diğer klasik fıkıh eserlerinde olduğu gibi kitap ve bab sistemine göre düzenlenmiştir. Birinci kitap taharet, son kitap ferâiz olup genellikle taharet, namaz, oruç, zekât, hac, alışveriş, boşama, cinayetler ve dava gibi geniş muhtevalı konular çeşitli alt başlıklara (bab) ayrılmış, diğer bölümler ise “kitab” başlığı altında işlenmiştir. Müellif, küçük bir risâle yazmak amacıyla başladığı eserin büyü’ bölümünün biraz uzatmış, rehin bölümünden itibaren orta bir seviye tutturmuştur; bu sebeple bazı konuların kısa, bazılarının genişçe işlendiği görülür.” (Koca, 2020, 64).

*Körsün sen, Aladağ'dan avare dolaşıp gelen,
Sen bir Kazaksın, köle kadın ile kuldan doğan.*

O zaman Şöje rakibine, “Vet tini vez zeytuni” diye başlayan ayetin anlamını söyle diyerek dinî bir bilmece sorar. Kempirbay, buna cevap veremeden mağlup olur.

Akınların dinî konularda da bilgi sahibi olduklarını, Kız Bolık ile Elentay ayısından da görmek mümkündür. Kız Bolık, Akın Elentay'ı sınamak için dünyada ilk olarak neyin yaratıldığını anlatmasını ister⁷:

Bolık:
*Akın yiğit adını alan Eletay'ım,
Sanatkârın hâlini sanatkâr bilir
Cevap ver; sana biraz soru sorayım,
Yüce Tanrı'm neyi evvel yaratmıştır?*

Elentay:
*Bolık, bana malumdur senin sırrın,
Bizimkinden üstün değildir söylediğin şiirin.
Geçmişteki bilgilerden işitmişim,
Her şeyden önce yer ile gök yaratılmıştır ilkin.*

Elentay'ın cevabı hazırdır. O, “yer ile gök” diye cevap verir. O zaman Kız Bolık, Elentay'a yerin suya batmadan nasıl durduğunu sorar:

Bolık:
*Elentay, güzel cevap verir imiş,
Sormaya yine bir sual gelir imiş.
Dünyadan evvel yer yaratıldıysa
Kara toprağı kaldıran şey ne imiş?*

Elentay:
*Kız Bolık, şiir söyle diye belirttin bir dilek,
Sorulardan çekinmez bizim yürek.
Yaratılmış kocamanca bir gök öküz,
Kılmış o boynuzunu dünyaya direk (278. dosya, 3. defter).*

Elentay, Bolık'a dinî anlayışa göre dünyanın gök öküzün boynuzları üzerinde durduğunu söyler. Bolık ise gök öküzün toynağının neyin üzerine bastığını sorar:

Bolık:
*Elentay, söz söylemede bilge imiş,
Sorarsa güzel cevap verir imiş.
Kara toprağı kaldıran öküz ise,
Gök öküzü kaldıran şey ne imiş?*

Elentay:
*Yaradan'ın kendisi emir vermiş diyorlar,
Kimse şüphe etmiyor bundan diyorlar:
Kara toprağı kaldıran o gök öküz,
Tabanyla taşa basıp duruyor diyorlar.*

7 Kız Bolık ile Elentay ayıtısı için ayrıca bk. (Ahmetov - Iskakov, 1941, 304-306).

Bolık:

*Bunları akıl ile doğrular mıymış?
Boynuzu o öküzün yorulmaz mıymış?
Gök öküzü kaldırıyor olsa eğer,
Kara taşın kuvveti nasıl imiş?*

Elentay:

*Kazakların bunu bilen evladı yok,
Aralarında çok okumuş bilgisi yok.
Dünyanın çevresi denizmiş derler,
Söylenen kara taşın kuvveti yok.*

Bolık:

*Elentay, söylenecek söze usta imiş,
Bu sözüme ne cevap verir imiş.
Etrafı deniz, kuvveti yoksa eğer
Kara taşı kaldıran şey ne imiş?*

Elentay:

*Her şey kendi kapasitesindedir;
Bunda olumsuz ve zor bir şey yoktur.
Gök öküzü kaldıran o kara taş,
Bir balığın omuzunun üstünde durur (278. dosya, 3. defter).*

Bu soru cevap faslının devamında Bolık, sorularıyla Elentay'ın dünya ve yaratılışla ilgili bilgisini tüketir. Elentay, çaresiz bir şekilde bütün her şeyi yaratan kudret sahibi olan Yüce Allah'tır diyerek işin içinden çıkmaya çalışır. Kız Bolık ile Elentay'ın anlattıkları dünyanın yaratılışıyla ilgili bilgileri, hadis kitaplarında da görmek mümkündür: “Yeryüzü suyun üzerinde, su bir kayanın üzerinde, kaya ise balığın üzerinde, balık da iki ayağı boşlukta duran bir meleğin üzerindedir” (Nureddin el-Heysemi, 1969, 131). Bilim insanları bu hadis hakkında farklı varsayımlarda bulunmuşlardır. Ancak, hadis âlimi Muhammed Nâsirüddin el- Elbânî, bu hadisi uydurma olarak değerlendirmiştir (Muhammed Nâsirüddin el- Elbânî, 1985, 308).

Dinî konudaki akın aytsılarından bir diğeri, Ulbike ile Küderi Hoca arasındaki aytıdır. Bu akınlar aytsısı, başlarda dinî konularla ilgili değildir. İki akın, birbirleriyle tanıştıktan sonra zamanla şeriat konularına geçerler. Dinî inançlar üzerinden yapılan şakalaşmaları sonucunda ise dinî bir aytsı ortaya çıkar. Örneğin, Küderi Hoca:

*Ağzın şeker, sözlerin baldan tatlı,
Ölümden kurtulur mu küheylan atlı.*

Elinde açıp tuttuğun kitabın yok,

Okumadan nasıl öğrendin şeriatı, - dediğinde, Ulbike kendi şakasını örtülü bir şekilde sürdürerek şöyle der:

Yeter ki, sen oku elif ile ebcedi,

Burnum “elif” iken, kaşım “med” işareti.

Kalbimdeki kitap sözü, dilim Kur'an,

Ben senden öğrenecek değilim şeriatı.

Akın Ulbike'nin bu söylediklerinden onun dinî okuryazarlığının yüksek olduğunu görmek zor değildir. Çünkü akın, dinî okuryazarlığının en üst düzeyi sayılan Ebced öğretilerinden söz etmektedir. Kendi dinî bilgisine güvenen Ulbike, Küderi Hoca'nın derslerine ihtiyacı olmadığını söyler. Ulbike'nin keskin cevaplarının ardından Küderi Hoca, Ulbike'yi tökezletmek için ona dinî sorular sormaya başlar. Örneğin:

Küderi Hoca:

Varmış derler Yaradan'ın gören nurunu,

Nurunu gören Cennet'ten alır yerini.

Ulbike, sen sorarsan ben söyleyeyim,

Sözle güneşi yaratmıştır evvelde birinci (1178. dosya)⁸

Ulbike:

Varmış derler Yaradan'ın gören nurunu,

Nurunu gören Cennet'ten alır yerini.

Hoceke, sen o sözü bilmeden söyledin,

Yarattığı var imiş ondan da öncesi.

Ulbike ise aytısı, “bu dünyada ilk önce ne yaratılmıştır?” sorusu üzerinden sürdürür. Küderi Hoca:

Evvela Muhammed'in nurunu yaratmış,

On sekiz bin âlemden önce yaratmış.

Bitıraş Adilgazı nurunu saçıp,

Sekiz Cennet içinden yerini yapmış – der. (1178. dosya)

Burada Küderi Hoca'nın şu hadis-i şeriften hareketle cevap verdiğini görmek mümkündür: “Allah'ın yarattığı ilk şey, senin peygamberinin nuruydu ey Cabir!” (İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, 1985, 265-266). Bu akın aytısında Ulbike, isim sormanın sünnet olduğunu ve bu sünnete uyararak rakibinin isminin ne olduğunu sorduğunu belirtir. Ulbike'nin bahsettiği sünnetin, “Bir kişi biriyle tanıştığında onun adını, babasının adını ve kimlerden olduğunu sorsun. Zira bu davranış yakınlığı artırır” hadisinden ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Adilbayeva, 2011, 208).

Şöje ile Kempirbay, Bolık ile Elentay ve Ulbike ile Küderi Hoca gibi akın aytıları, kendi dönemlerinin şartlarına göre siyaset, din ve geçmişteki tarihî meselelerden ziyade Sovyet emek rekabetinin başarıları ve eksiklikleri üzerinde durmuşlarsa da dinî konular akınlar aytısının kaynaklarından biri olmuştur. Bu akın aytılarının amacı, Kazaklara İslam dinini telkin etmektir.

2. Bağımsızlık Sonrası Akın Aytılarında Dinî Değerler

Kazak aytısı geleneği, varlığını modern dönemde de sürdürmüştür. Bilim insanı M. Jarmuhameduli (2001), geleneğin modern dönemde ortadan kalktığına yönelik görüşlere, M. Avezov, E. Ismayılov, G. Müsirepov gibi isimlerin geleneğin yeniden canlanmasına yönelik katkılarına da zikrederek şu şekilde karşı çıkmıştır: “Bundan sonraki dönemin akın aytıları, ilçe ve eyalet akınlarının gazete sayfalarına yazarak atışmaları geleneğine yol açtı. Aslında bu, geleneksel irticalen atışma sanatından uzak, hatta ona zıt olan bir süreçti. Akınlar aytısının eski geleneğe kavuşturulmasına

⁸ Ulbike ile Küderi Hoca arasındaki gerçekleştiren bu aytısının 2014 tarihli bir neşri için bk. (Joldasbekov - Almuhanova, 2014, 147-162).

M. Avezov, E. Ismayilov, G. Müsirepov gibi edebiyatçılar öncülük etmiş ve doğrudan olumlu etki yaratmışlardır. Bunun sonucunda akınlar ayıtısı sanatı yeniden canlanmış ve yeni bir sıfat kazanmıştır. Sanki yeni bir yön, yeni bir alan bulmuşçasına tekrar filizlenmiştir. Akınlar ayıtısı artık ortadan kalktı diyenlerin görüşlerinin yanlış olduğunu hayatın kendisi kanıtlamıştır.” (Jarmuhamedulı, 2001, 173). Bu görüş, günümüzdeki akınlar ayıtısıyla da doğrulanabilir.

Kazakistan’da ayıtıs, Eva-Marie Dubuisson’un da dikkat çektiği üzere, ulusal bir gelenek olarak aktif bir şekilde yeniden canlandırılmıştır. Ülkenin dört bir yanından genç erkek ve kadınlardan oluşan yaklaşık yüz şair, çoğu zaman ulusal bir bayramı ya da ünlü bir Kazak kahramanının yıldönümünü kutlamak için canlı izleyiciler önünde performanslar sergilemek üzere düzenli olarak bir araya gelmektedir (Dubuisson, 2017, 84). Gencinden yaşlısına ayıtıs akınlarının çeşitli vesilelerle kamuoyu karşısında icrada bulunmaları, Kazakistan’daki milliyetçiliğin gelişmesinde ve Kazak kimliğinin biçimlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Kazak ayıtıs geleneğinin yeniden popüler hale gelmesi ve medyanın da gündemine oturmasında şair ve gazeteci Jürsin Moldaşulı Erman’ın Jeltoksan 1986’dan sonra sergilediği kişisel çabaların özel bir yeri vardır. Şair ve gazeteci Jürsin Moldaşulı Erman, Jeltoksan 1986’dan sonra ülkeyi dolaşarak ayıtıs akınları bulmaya ve onları bir araya getirmeye çalışmıştır. Erman, farklı bölgelerden pek çok akını, yeni bir ulusal performans ağında seçkin sponsorlarla buluşturmaktan doğrudan sorumlu olan kişidir. Erman, yoğun çabaları sonucunda Özbekistan ve Kırgızistan’a kadar uzanan Kazakça konuşan toplumda en tanınmış medya figürlerinden biri haline gelmiştir. Bu ağın etkisi, Orta Asya’nın ötesine geçmiştir. Çünkü Erman, aynı zamanda ayıtıslar aracılığıyla Moğolistan, Çin ve Rusya’daki şairler ve kültür organizatörleriyle de bağ kurabilecek bir konumda olmuştur. 2004 yılında Erman’ın ulusal ağındaki Kazakistanlı akınlar konser vermek için tüm bu bölgelere seyahat etmişlerdir (Dubuisson, 2017, 85).

Kazakistan’ın 1991’deki bağımsızlığının ilanından bu yana akın ayıtısı geleneğinde din temasını işleyen ve onu çekici bir şekilde tanıtmayı başaran ünlü akınlar da olmuştur. Ş. Aydarov, S. Kaliyev, B. İmaşev, A. Kaliyev, A. Jumagulov, T. Adilov, M. Tazabekov, S. Kusanbayev, L. Abdihalıkova ve ayrıca D. Kaliyev, J. Bulgakov, S. Avezhan gibi genç akınların ahlaklı oluşları da dinin eğiticilik konusundaki önemini gözler önüne sermiştir. Bu akınlar, doğaçlama sanatındaki ustalıklarının yanı sıra, eğitim ve kültür düzeyleri ile dinî görüşleri hakkındaki zekice cevaplarıyla akınlar ayıtısını daha da ilginç kılmışlardır. Örneğin, 2001’de Almatı’da düzenlenen “Otandı Süyü-İmandan” (Vatan Sevgisi İmandandır) adlı cumhuriyet akınları ayıtısında Mels Kosımbayev ile Muhamedjan Tazabekov arasında geçen dinî görüşle ilgili aşağıdaki ayıtıs, ayıtısların giderek daha da ilgi çekici bir hale geldiğini göstermektedir.

Mels:

...Müslüman isen mümin ol,

Tükenmesin sabrın.

Melekler mesken tutarlar

Yedi kat göğün katlarını(ı).

Evliya, sofı, şairler,

Allah deyip ayet okursa,

Deryalar ters akardı.

Eğitimli insansın,

Buna hadi cevap ver,

İki cansız, iki haram,
Nedir cennete girecek olan?

Muhamedjan:

Mels'im, söylediğin sözün kesinleştirilir,
İmanla yerine getirilsin milletin isteği.
Basit sözden tökezler diye mi düşündün,
Böylelerine Müslümanlar güler geçer,
Bilen insana سوال çok kolaydır,
Zor gibi gözüğe de sordukların.
Evvela Musa Peygamber üçe bölmüştür,
Cennete tekrar dirilen kuş girecek.
Ondan sonra Kur'an'da adı geçen
Mağarada birlikte uyuyan köpek girecek... (Aytulu - Düysenğazin, 2004, 9-10).

Her iki akın da dinle ilgili sorularını ve görüşlerini bu tür gerçekçi düşüncelerle ilişkilendirirler. Muhamedjan, rakibi Mels'e birkaç kritik soru yöneltir. Halen namaz kılmadığını, Kur'an'ın surelerini bilmediğini, bu nedenle halkın doğru yoldan sapıp bozulmaması için nasıl bir öğüt verebileceği, neden bir cami inşasına vesile olmadığı gibi konularda sert bir şekilde sorular sorar.

Muhamedjan:

Caminin kadrini halka bildirdin mi?
Her gün namaz kılar Müslüman gündüzleri.
Bozulmasın diye halkım yolunu şaşırıp,
Öğütleyip nice insanı camiye götürdün mü?
Evvela kendin bana söylesene Aktav'daki
Ak Mescit'e alnını değdirdin mi?
Dolaşılıyor musun İslam konusunda tembellik edip,
Akınlık ve gezgin ozanlık hoşuna gidip,
Kazak'ın İslam'dan uzak kalması,
Dökülüyor gönlümden şire dönüşüp. (Aytulu - Düysenğazin, 2004, 11).

Sırası geldiğinde Âşık Mels de kendisinin dinî açıdan zayıf olmadığını şu düşünceleriyle ifade eder:

Mels:

Muhammed'e belli olmuş,
Allah'ın verdiği işareti.
Şarap içip esrimiş,
Farsların Ömer Hayyam'ı.
İkimiz de içki içmiyoruz,
Düşündüğümüz için "kün feyekün"ü
Cennete gireceği söylenen,
İki cansız dediğim:
Biri, Musa'nın asası,

Biri, İdris'in ayakkabısı.

İki haram dediğim...

Biri, İsa'nın eşeği,

Biri, Kıtırmir denilen kızıl köpekti. (Aytulu - Düysenğazin, 2004, 11).

Her iki âşığın da şiirlerinden anladığımız, ikisinin de din konusunda bilgili olduklarıdır. Ayrıca, onların sözlerinden yaratıcılığı, zekâyı ve bilgiyi görmek mümkündür.

İslam, sadece basit bir fikir veya boş bir propaganda aracı değildir. İslam'ı ve dini tanıtmak, öğütlemek ve anlatmak için akının konuya belli bir düzeyde hâkim olması gerekir. Yukarıda örnek olarak verilen Muhamedjan ile Mels akınların dizelerinden bunu görmek mümkündür. Her iki akın da fikirlerini somut örneklerle ifade ederler. Bu durum, akınların İslam diniyle ilgili tartışılan konuların ele alınmasına yardımcı olabileceklerini açıkça göstermektedir.

Politik edebiyat teorisinde şu esas geçerlidir: “Politika yazarı, nesneliği korumak için bir işe başlamadan önce ilgili nesneyi her açıdan ele almalı, oradaki tüm koşulları kendi gözleriyle görmeli ve incelemelidir...” (Amandosov, 1974, 24). Nitekim Kazak akınları da ele aldıkları konuları, özellikle de dini konuları her açıdan ele almışlar, içinde yaşadıkları toplumun şartlarını kendi gözleriyle görüp değerlendirmişlerdir.

1994 yılında Aktöbe şehrinde Abay Kunanbayulu'nun doğumunun 150. yıl dönümü münasebetiyle düzenlenen akınlar ayısında Ş. Aydarov ile S. Kusanbayev birbiriyle söz yarıştırmıştır. Orada, Şorabek, Abay Kunanbayev'in babası Kunanbay'ın dindarlığını, tek gözüyle hacca gittiğini anlatır ve günümüzde hacca gitmenin artık bir seyahate dönüşmekte olduğunu söyler:

Şorabek:

Demesek de geleceği gören kâhin olmuştur,

Kunanbay tehlikeyi önceden tahmin etmiştir.

Yine de Kunanbay'dan dikkatli yoktur kimse,

Tek gözüyle Mekke'yi bulup varmıştır.

Günümüzde Kunanbay'ı aklı olan aklar,

“Büyük Sultan”ın geçmediği hangi sınav var?

Hacı olup gelmekte bu günlerde,

Gözü sağ, gönlü kör zenginimsiler (Joldasbekov - Koylıbayev, 2014a, 98).

Şorabek Aydarov, Lena Abdihalıkova ile yaptığı atışmasında zamanın zorluklarını şöyle dile getirir:

...Bu bir çift dünya arasında köprü olan zamandır,

Zengine bol, fakire ise kıt zamandır.

Zavallı, garip, dul ve dertlilerin,

Gözyaşlarını görmeyen kör bir zamandır.

Boğazı için Allah'ını unutuveren,

Bildiğin hırsıza dost, kâfir zamandır.

Kardeşlerim, söyleyin kurban olayım,

Yaklaşmış değil midir ahir zaman?! (Nurahmetulu - Düysenğazin, 2004, 292).

Akınlar ayıtısının amacının halkı bilinçlendirip belirli bir amaç doğrultusunda yönlendirmek olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, Akın Şorabek'in şiirleri kendi dönemine hizmet eden sözler olduğunu anlarız. Propaganda ve öğüt niteliğindeki şiirlerin değeri, zamanının sorunlarını fark etmesi ve onları zamanında ifade etmesiyle ölçülür.

Bağımsızlık dönemi akınlar ayıtılarında, eski komünist sistemle bu sistemin temsilcileri de İslam ve milliyet kavramları üzerinde ağır bir şekilde eleştirilmiş, geçmiş bu dönemin unutulmaması gerektiğine de dikkat çekilmiştir. Örneğin Aytakin ile Jandarbek arasında 2010 yılında gerçekleşen başka bir ayıtıda, Jandarbek'in İslam üzerinden eksi komünist sisteme ve bu sistemin temsilcilerine ağır bir şekilde yüklendiği görülmektedir:

Jandarbek:

...Milletimin başta gelen aydınını,

Düşman ilan edip sürüp asmış idi.

Dini afyon sayan Bolşevikler,

Marks ile Engels'in askeri idi.

Kuran'ın yüzünü açmadan başlarına,

Marks'ın Kapital'ini yastık etmişler idi.

Atan maymun, anan şempanze deyip

Şecere dağıtmaları maskaralık idi.

Maymun kimden geldi diye sorduğunda,

Tereddüt edip cevap veremedi şaşmış idi,

Torak ana artık insana tapsın deyip

Kibir sınırını aşmış idi.

Güneşin lideri için yapılan anıtlar her şehirde var,

Hepsinin taptığı taş idi.

Domuzun yağı, şeytanın çayıyla

Orucunu Rusça açar idi. (Jodasbekov - Koylibayeva, 2014b, 230)

Günümüzde Kuvanış Maksutov (Karağandı), Sara Toktamisov (Semey), Aytakin Bulgakov (Tadıkorğan), Amanjol Ältayev (Astana), Kenjebay Jüsipov (Kızılorda), Riynat Zayıtov (Semey), Dävletkerey Kapiulı (Astana), Aybek Erejepov (Talğar), Asılбек İşanov (Oral), Jandos Begembayev (Almatı), Kümis Sarsenbayeva (Jambıl), Nurlan Musayev (Mañğıstav), Amanjol Zağıparulı (Kızıljlar), Sarımbek Särsembayev (Kusarı) gibi önemli temsilcilerini yetiştiren ayıtıs geleneği, son dönemlerde ayıtıs şairleri arasında önemli bir tartışmanın da konusu olmuştur. Jürsin Erman, Muhamedjan Tazabek ve ayıtısın anası olarak nitelendirilen Tävşan Äbuova'nın yetiştirdiği Kärima Oralova gibi ayıtıs şairleri, Balğınbek İmaşev ve Riynat Zayıtov gibi bazı ayıtıs şairlerinin ayıtısı sadece dini (özellikle "radikal İslam"ı ya da İslam'ın "selefi yorumu"nu) yaymanın aracı haline getirdikleri için eleştirmektedirler.⁹⁶

9 ⁶ "Jüsip Erman Aytısta Teris Diniy Ağım Ustanatındardıñ Köbeyip Bara Jatkanını Aytıttı" ("Jüsip Erman, Aytısta Olumsuz Dini Akımları Benimseyenlerin Artmakta Olduğunu Söyledi."). Erişim 07 Aralık 2024. <https://sn.kz/b-gingi-s-z/28204-zh-rsin-erman-ajtysta-teris-dini-a-ym-stanatyndardy-k-bejip>

Aytıs akınlarının kamuoyu önünde dini içerikli aytslar söylemeleri, sadece onların dindar kişiliklerinden kaynaklanmamıştır. Dubuisson'un da ifade ettiği gibi, bazı dini yönü ağır basan siyasi hareketler de akınlardan bu yönde aytslar söylemelerini talep etmişlerdir. Dubuisson, 2006 yılında, ulusal ayts kulübünün (üyirmesinin) başkanı Jürsin Erman'ın 2006'da yeni bir ana sponsorla ortaya çıktığını, bu ana sponsorun da İslamcı bir hareket olan Ak Orda'nın başkanı Kayrat Satıpdalı olduğunu kaydetmiştir. Erman ve Satıpdalı aytsın finansal desteğini görüşmek üzere bir araya geldiklerinde, Satıpdalı ülkenin her bölgesinde Ak Orda ofisleri açtığını ve hareketin mesajını yaymak için yardıma ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Ayts akınları bu projeye dâhil edilecekti. Ayts akınlarının performanslarında, başta dindarlık olmak üzere hareketin ilkelerini tartışmaları ve paylaşmaları gerekiyordu. Ak Orda, yıl boyunca her bölgede iki günlük bir ayts yarışması düzenleyecek, tiyatro kirasını ve şairlerin seyahat ve konaklama masraflarını karşılayacak, nakit para ve diğer büyük ödülleri verecektir. Bu icralardan önceki aylarda, Ak Orda liderleri bir bölge ofisi kurmuş ve yerel dini liderlerle yaptıkları ilk toplantıda, yaklaşan akın aytslarıyla ilgili olarak kendi varlıklarını ve gündemlerini kesin bir şekilde belirlemişlerdir. Performans sergileyecek akınlara Ak Orda'nın hedeflerini, faaliyetlerini ve temel ilkelerini propaganda etmeleri için açıkça talimat verilmiştir. Performanslar, Ak Orda liderleri ve topluluktaki arkadaşları tarafından değerlendirilmiştir. Ak Orda, ayrıca Erman ve ülkenin dört bir yanından altı akının yanı sıra, Ak Orda'nın Çimkent'teki bölgesel bölümünün başkanı Bakıtjan Ospanov'un yaşlı ebeveynleri için bir hac sponsorluğu yapmıştır. Dini hareket, Nazarbayev'in son döneminin sona ermesinin ardından Satıpdalı'nın cumhurbaşkanlığına olası yükselişini desteklemek amacıyla, önümüzdeki birkaç yıl içinde siyasi bir parti olmak için oldukça şeffaf bir şekilde zemin hazırlamaktaydı. Böylece, o dönemde Ak Orda, hayırseverlik ve dindarlık mesajını ülke çapında aktif bir şekilde yayarak Kazak yaşamına sağlam bir şekilde girmeye çalışıyordu. Ak Orda'nın dine odaklanması, güney bölgesi (özellikle Türkistan şehri) Kazaklar için manevi bir merkez olarak tanınmasına rağmen, Çimkent'teki icralarda ters tepmiştir. Ak Orda'nın ayts etkinlikleri, izleyiciler tarafından çok vaaz verici ve eğlencesiz bulunmuştur (Dubuisson, 2017, 118).

Aytıs sanatının günümüzdeki temsilcilerinden olan ve Jürsin Erman gibi isimlerin eleştirdikleri Balğınbek İmaşev, ülkenin bağımsızlığından bu yana Kazak ayts sanatının gelişmesi ve tanınması için mücadele edenlerden biridir. Aytslarında ağırlıklı olarak toplumdaki hoş olmayan ve kötü şeyleri, toprak sorununu, dilin kaderini, siyasi ve sosyal yönelimleri, gelenekleri, eğitimi ve dini gündeme getirmektedir. Dindar bir kişiliğe sahip olan Balğınbek İmaşev, 2020'de Älibek Serğaliyev'le yaptığı aytsına (Ayts. Balğınbek İmaşev pen Älibek Serğaliyev) Besmele ile başlayıp elinden geldiğince vatan için ter döküceğine, gece gündüz Yaradan'ı zikrettiğine, abdestinin ve guslünün olduğuna özellikle vurgu yapmıştır:

Bismillâ oñgarsın dep isimdi Alla

El üşün ter tögemin küşim barda.

Jaratkandı kündiz-tüni zikir etemin

Boymda taharat pen ğusul barda. (YouTube, Erişim: 16.02.2025)

bara-zhat-anyın-ajty; "J. Erman: Kazır Ayts ta, Ayts Akınları da Ekige Bölünip Ketti" (Günümüzde Ayts da Ayıs Akınlarını da İkiye Bölündü"). Erişim 07 Aralık 2024. <https://abai.kz/post/38467>; "Aytıstın Tabiyatı Buzıldı" (Aytsın Doğası Bozuldu). Erişim 07 Aralık 2024. <https://aldaspaninfo.kz/ajtystyn-tabigaty-buzylды/>.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, Kazakistan bağımsızlığını kazandıktan sonra özgür halkın özelemleri yeniden canlanmış, milli ve dini değerler hem toplum hayatında hem de Kazak akınlar ayıtısında yeniden belirleyici olmaya başlamıştır.

3. Dinî Destanlardaki Akın Ayıtıslarında Dinî Değerler

Yukarıda ayıtıs örneklerinden, akınların hadis ve sünnet metinlerini doğrudan aktarmadıklarını, şiirlerinde bunlardan edindikleri fikirlerine yer verdiklerini görmekteyiz. Ancak Kazak halkının hadis ve sünnet metinlerini her zaman kendi yorumuyla aktarmamış, zamanı gelince orijinal biçimleri ya da satır satır tercümeleleriyle aktardığı da olmuştur. Bu da Kazak halkının hadisleri Arapçasından okuyarak ya da tercümelerini ezberleyerek büyüdüğünü gösterir. Bunun bir kanıtı da *Boztorgay* destanıdır.

Boztorgay destanı, akınlar ayıtısının canlı bir örneğidir ve diyalog tarzında yazılmış ilginç bir eserdir. Bu destan, ilk olarak 1870 yılında doğu bilimci ve Türk lehçeleriyle ilgili folklor mirası araştırmacısı V. V. Radlov'un ünlü eseri olan *Obraztsy Narodnoy Literatury Tyurkskih Narodov, Jivuşçih v Yujnoy Sibirii i Cungarskoy Stepi* adlı çok ciltli eserinin üçüncü cildinde *Bos Cigit* adıyla yayınlanmıştır (Radlov, 1870, 336-443). Ancak, Radlov'un söz konusu kitabında, bu destanın kim tarafından, ne zaman ve nerede kaydedildiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Destan, İslamî ilkelere göre kınanması gereken faaliyetlerde bulunanların, özellikle tefecilik yapanların ve halkın parasını haksız yere alanların ağır bir şekilde cezalandırılması konusuna odaklanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de verilen borcun üzerinden faiz almanın ağır bir şekilde cezalandırılacağı yazılıdır. Bununla ilgili birkaç ayet vardır. Örneğin Allah, Bakara suresinde şöyle buyurmaktadır "Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, 'Alım satım da ancak faiz gibidir' demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Allah faizi tüketir, sadakaları ise arttırır ve Allah hiçbir inkârcı günahkârı sevmez" (Bakara Suresi, 275-276. ayetler).

Eserin ana karakteri Hz. Ali'dir. O, İslam'ın tarihteki dört salih halifesinden sonuncusudur. Hz. Ali, İslam dünyasında en ünlü ve saygın isimlerden biridir. İslam'ı anlatan birçok eserde merkezi bir karakter olarak yer alır. Müslüman Sünniler, Ali'yi Allah'a gerçek kulluk edenlerin ve iyiliğin parlak bir simgesi olarak değerlendirirler ve günümüzde bu değeri hâlâ taşımaktadır. Şiiler ise Ali'ye daha da fazla saygı gösterirler ve onu "Tanrı'nın kudretini getiren ve dağıtan" olarak tanımlarlar. Hz. Ali'nin Alevi-Bektaşî geleneğinde de özel bir yerinin olduğu bilinen bir gerçektir.

Kâfirlerin Hz. Ali'nin hayatını tehlikeye sokup canını almaya çalıştıkları an, eserin doruk noktası olarak kabul edilir. Bu sırada kâfirlerden biri, Hz. Ali'ye bir dizi bilmece sorar. Eğer soruların cevapları bulunamazsa Hz. Ali'nin kaderinin ölüm olduğu söylenir. Kâfirin sorduğu bilmece arasında ay ile güneşin ilişkisi, namazın önemi, dört sahabe'nin kimliği, iman ve şehadetin anlamı, cehennem ile cennet arasındaki farklar, İbrahim Peygamberin çocuğunun rahimde geçirdiği zaman gibi konular bulunmaktadır. Hz. Ali'nin ayıtıs sırasında sorulan soruların hepsine doğru cevap vermesi üzerine oradakilerin hepsi şehadet getirip Müslüman olur. Aşağıda, Hz. Ali ile rakibi arasında gerçekleşen ayıtıstan bir bölüme yer verilmiştir.

[Rakip]

Düşünsem, bismillah'ın biri kutsaldı,
Dilim secdede iken, gönlüm sert idi.
Bu sözümü düşünmeden, hızlıca bul,
Cennetin kapısında neyi yarattı?

[Hz. Ali]

-Kıyamette kıl köprüden yol var, - derler,
Bunun uzunluğu yıllık yol kadar var, - derler.
Cennetin kapısında, benim duyduğum,
"Bismillahirrahmanirrahim", o varmış, - derler.

[Rakip]

Düşünsem, bismillah'ın biri kutsaldı,
Dilim secdede iken, gönlüm sert idi.
Bu sözümü düşünmeden, bul hızlıca,
Cennetin tam başköşesinde neyi yarattı?

[Hz. Ali]

-Kıyametin kıl köprüden yolu var, - derler,
Bunun uzunluğu yıllık yol kadar var, - derler.
Cennetin tam başköşesinde, benim duyduğum,
"La ilahe illallah", o varmış, - derler.

[Rakip]

Düşünsem, bismillah'ın biri kutsaldı,
Dilim secdede iken, gönlüm sert idi.
Bu sözümü düşünmeden, bul hızlıca,
Cennetin meyvesinde ne yarattı?

[Hz. Ali]

-Kıl köprüden kıyamette yol var, - derler,
Bunun uzunluğu yıllık yol kadar var, - derler.
Cennet'in meyvesinde, benim duyduğum,
"La ilahe illallah", o varmış, - derler (Âbjet vd., 2005, 108-110).

Bu tür akın ayatları, sadece rakiplerin mağlup edilmesi amacıyla değil, aynı zamanda İslam'ın tanıtılması için de önemli bir rol oynamıştır. *Boztorğay* destanı, bu tür akın ayatlarının güzel bir örneğidir. Ne yazık ki, dinî ayatların çoğu unutulmakta, derlenenleri de yayınlanmamaktadır.

Sonuç

Çalışmada, Kazak akın ayatlarındaki dinî değerler, XIX-XX. yüzyıllar arasında iki döneme ayrılarak incelenmiştir. Bu dönemde akın ayatlarının temel şartları, emek rekabeti sırasındaki başarılar ve eksiklikleri dile getirmek olmuştur. Ancak, zamanın akınları, dinî değerlerin de akın ayatlarının temel kaynağı olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu durumu, için Şöje ile Kempirbay, Bolık ile Elentay, Ulbike ile Küderi Hoca gibi akınların ayatları açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Makalenin ikinci bölümünde, Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki akın aytıslarındaki dinî değerler incelenmiştir. Ş. Aydarov, S. Kaliyev, M. Tazabekov, S. Kusanbayev, L. Abdihalikova gibi akınların dinî konuları tartışarak birbirlerinin bilgisini sınamalarının, XIX-XX. yüzyıllardaki akın aytısları örneklerinde sıkça görüldüğü belirlenmiştir.

Çalışmanın son sayfasında, Arap harfleriyle yazılmış olan “Bolik ile Elentay” atışmasından bir alıntı sunulmuştur. Ayrıca, İslami değerlere dayalı diyalog tarzında anlatılan *Boztorgay* destanındaki dinî unsurlar da folklor mirası üzerinde incelenmiştir.

Günümüzdeki akınlar ayıtısının yenilenme ve canlanma süreçlerinin dinî konularla da ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Ayıtıs sanatında pek çok milli ve dini değer bulunmaktadır. Ayıtıs sanatının söz ustaları, sözlerinin dinleyici tarafından kabul görmesi ve etkili olması için hadisleri delil olarak kullanmışlardır. Bu durum, hadislerin halkın gönlüne sindiğinin ve günlük hayatlarına yansıdığı bir göstergesidir. Aytıslardan akınların, Hz. Muhammet'in sünnetine uyararak yaşadıkları, hadisleri hayatlarına rehber olarak aldıkları da anlaşılmaktadır.

XIX-XX. yüzyıllardaki akınlar ayıtısıyla günümüz akınlar ayıtısının sanatsal yönlerinin ve koşullarının birbirinden çok farklı olduğu söylenebilir. Ancak asıl önemli olan akınlar ayıtısında dinî değerlerin korunmuş olmasıdır. Ayıtıs sanatının dönüşerek mükemmelleşmesine rağmen akınlar ayıtısındaki dinî değerlerin tamamen kaybolmayacağı açıktır.

Akınların aytıslarında dini konuları sok sık dile getirmeleri ve birbirlerini bu bilgiler üzerinden sınamaları, başta Anadolu Türkleri olmak üzere, diğer Türk topluluklarının atışma geleneklerinde de sıklıkla görülen bir durumdur. Bu çalışma, bütünüyle dini değerlerin Kazak akınlar ayıtısındaki yansımalarına odaklandığı için herhangi bir karşılaştırmaya gitmemiştir. Yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar, hem Türk boylarının atışma geleneklerindeki benzerlikleri ortaya koyacak hem de dini değerlerin atışma geleneklerinde işlenen başlıca konulardan biri olduğunu gösterecektir.

Kaynaklar

- Abdilkasimov, B. T., *Kazaktıñ Köne Nanım-senimderine Katıstı Ğurıptık Folklorı*. Almatı: Atamura-Kazakstan, 1993.
- Abdulhamidova vd., *Kırgız Adabiyatı Entsiklopediyalık Okuu Kuralı*. Bişkek: Mamlekettik Til Cana Entsiklopediya Borboru, 2004.
- Äbjet, B. vd., *Babalar Sözi: Jüz Tomdık, T. 11: Diniy Dastandar*. Astana: Foliant, 2005.
- Ädilbayeca, Ş., *Hadis-Ğurpımız, Sünnet-Saltımız*. Almatı: İslam Mädeniyeti men Bilimi Koldav Koru, 2011.
- Aça, M., “Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliğinde Yeni Ulusların İnşası Adına Tatar Nüfuzunu Kıırma Girişimleri”. *Milliyetlerin Kesişme Noktası: İdil-Ural Çalıştay Bildiri Kitabı*, ed. Bülent Bayram. 219-242, Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Aça, M., “Çarlık Rusyası Dönemi Kazak Bozkırlarında Tatar Nüfuzu ve Kazak Dini Anlatıları: Hikayatlar ve Dini Dastanlar”. *Türkistan'dan Balkanlara Türk sufizmi*. ed. Gülşen Seyhan Alışık. 1-20, İstanbul: Paradigma Akademi, 2021.
- Ahmetov, Ş.-Iskakov, B., *Aytıs*. Birinşi Tom, Almatı: Kazak SSR Ğılım Akademiyası M. O. Ävezov Atındağı Ädebiyet jäne Öner İstitutu, 1941.
- Aliyev, F. vd., *Kırgız Adabiyatı Boyunça Hrestomatiya*. Oş: Oş Mamletettik Üniversitesi, 2024.
- Amandosov, T., *Publitsistika Däviri Üni. Kazirgi Kazak Publitsiskıtası Jäne Onıñ Janr Ereşelikteri*. Almatı: Kazastan, 1974.
- Aydın, O., *Günümüz Aşıklık Geleneğinde Atışma ve Atışma Örnekleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Aymbetov, K. vd., *Karakalpak Poeziyasınınñ Antologiyası Karakaplak İskusstvostı Xäm*

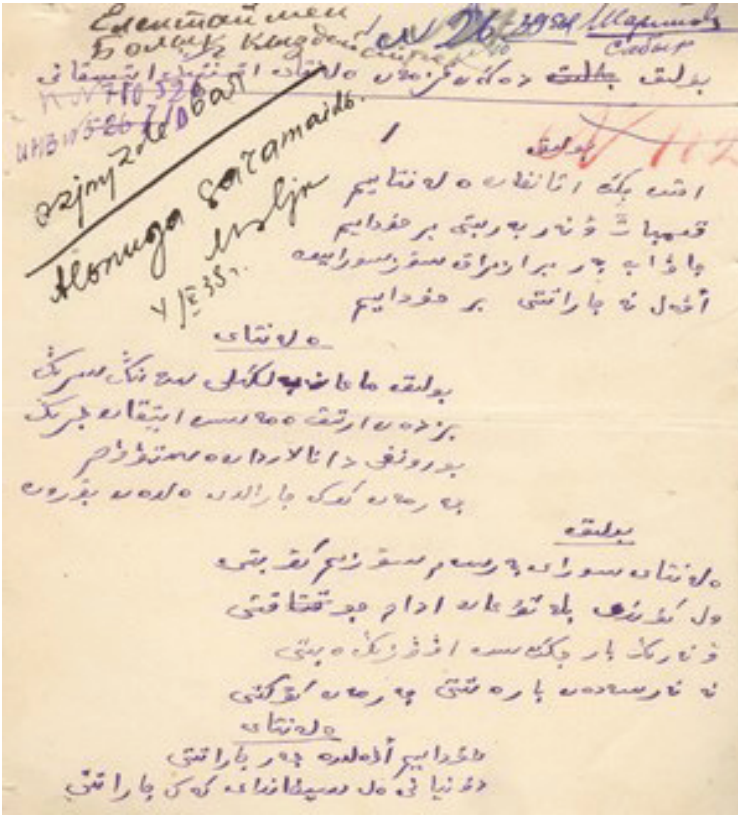

- Ädebiyatının Dekadası. Nukus: Kara-Kalpakgosizdat, 1995.
- Aymuhambetova, J., *Kazirgi Ayustıñ Körkemdik Ereşelikleri. Kökeykesti. Äbiyettanuv*. Astana: Kültegin, 2003.
- “Aytıs.Balğınbek İmaşev pen Älibek Serğaliyev”. *YouTube*. Yayın Tarihi 04 Temmuz 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=v-aj42IQulA>
- “Aytıstıñ Tabiyğatı Buzıldı”. Erişim 07 Aralık 2024. <https://aldaspaninfo.kz/ajtystyn-tabigaty-buzylly/>
- Aytılı, N. – Düysenğazin, S. *Kazirgi Aytıs*. 2. Kitap. Astana: “Kültegin” Baspası, 2004.
- “Bolık pen Elentay Aytıs”. Ğılım Ordası, RMK Ortalık Ğılımiy Kitaphanasınıñ Siyrek Kitaptar, Koljazbalar jäne Ultık Ädebiyet Bölümünde Saktalğan. 278. Dosya, 3. Deftar.
- Bultbayeva, A. Z., “Bügingi Tañdağı Aytıs Öneri”. *Kazakistan Tävelsizdik Jıldarındağı Muzıka Öneri*. red. S. Kaskabasov vd. 35-37, Almatı: Jibek Joli, 2013.
- Dävletkanulı, A. K., *Aytıs Öneriniñ Publitsikalık Siypatı*. Almatı: Filologiya Ğılımdarınıñ Doktori Ğılımiy Darecesin Aluv Üşin Dayındalğan Dissertatsıyanıñ Avtoreferatı, 2010.
- Dmitriyev, S. V., “Obryad Badık u Tyurkoyazıcnıñ Narodov Sredney Azii i Kazahstana”. *Lavrovskiy Sbornik: Materialı XXXVI i XXXVII Sredneaziatsko-Kavkazskih Çteniy, 2012-2013 gg: Etnoğrafiya, İstoriya, Arheologiya, Kulturologiya*. ed. Yu. Yu. Karpov vd. 424-430, SPb.: MAE RAN, 2013.
- Doğan, C., “Kuduri’nin El-Muhtasar Adlı Eserinin En Eski Türkçe Tercümesi”. *Dil Araştırmaları* 16/30 (2022), 139-156.
- Dubuisson, E.-M., *The Value of a Voice: Culture and Critique in Kazakh Aitys Poetry*. Michigan: University of Michigan, PhD diss., 2009.
- Dubuisson, E.-M., “Confrontation in and Through the Nation in Kazakh Aitys Poetry”. *Journal of Linguistic Anthropology*, special issue edited by Valentina Pagliai, “Performing Disputes: Cooperation and Conflict in Argumentative Language,” 20/1 (2010), 101-15.
- Dubuisson, E.-M., “Dialogic Authority: Kazakh Aitys Poets and Their Patrons”. *Ethnographies of the State in Central Asia: Performing Politics*. ed. Madeleine Reeves et al. 55-77, Bloomington: Indiana University Press, 2014.
- Dubuisson, E.-M., *Living Language in Kazakhstan. The Dialogic Emergence of an Ancestral Worldiew*. Pittsburg: University of Pittsburg Press, 2017.
- Əfəndiyev, P., *Azərbaycan Şifahi Halğ Ədəbiyyatı*. Bakı: “Maarif” Nəşriyyatı, 1992.
- Günay, U., *Türkiye’de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. 5. Baskı, Ankara: Akğağ Yayınları, 2008.
- İbrayev, Ş., *Kazakstıñ Ğurıptık Folklorı*. Astana: Nur-Sultan, 2021.
- İsmail b. Muhammed el-Aclûni. *Keşfü’l-Hafâ*. C. 1, Beyrut, 1985.
- Jałğasbayeva, K. B.-Dautova, G. R., “Aytıs Önerindegi Kazak Akın Kızdarınıñ Alar Ornı”. *Eurasian Journal of Philology Science and Education*, 3/191 (2023), 105-112.
- Jarmuhmadulı, M., *Aytıs Öleñleriniñ Arğı Tegi men Damuvı*. Almatı: Muratas, 2001.
- Joldasbekov, M. – Älmuhanova, R., *Kazak Öneriniñ Antolgiyası 25 Tomdık Aytıs T. I*, Astana: “Kültegin” Baspası, 2014.
- Joldasbekov, M. – Koylıbayev, Ş., *Kazak Öneriniñ Antolgiyası 25 Tomdık, Aytıs, T. V. (Tävelsizdik Kezeñindeki Aytıs)*. Astana: “Kültegin” Baspası, 2014a.
- Joldasbekov, M. – Koylıbayev, Ş., *Kazak Öneriniñ Antolgiyası 25 Tomdık, Aytıs, T. VI*, Astana: “Kültegin” Baspası, 2014b.
- “J. Erman: Kazir Aytıs ta, Aytıs Akındarı da Ekige Bölünip Ketti”. Erişim 07 Aralık 2024. <https://abai.kz/post/38467>
- “Jüsip Erman Aytısta Teris Diniy Ağım Ustanatındardıñ Köbeyip Bara Jatkanını Ayttı”. Erişim: 07 Aralık 2024. <https://sn.kz/b-gingi-s-z/28204-zh-rsin-erman-ajtysta-teris-dini-a-ymstanatyndardy-k-bejip-bara-zhat-any-ajty>
- Kaynazar, E., *Kazakistan Aytıs Akındarı: Anıktamalık Jynak*. Almatı: An-Aris, 2013.
- Kazak Ädebiyetiniñ Tariyhı, On Tomdık, T. I: Kazak Folklorınıñ Tariyhı*. Almatı, KazAkparat: 2008.
- Koca, F., “el-Mutasar”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 31/64-66, Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kölbayeva, M. “Aytıs Önerünün Cekelik cana Calpılık Belgileri”, *Türkolojiya*, 1 (2015), 48-52.

- Kuran Kârim, Kazakça Mağına jâne* Tüsinigi. çev. Halifa Altay, Medina, 1991.
- Madayev, O. –Sobitova, T. *Xalq Og'zaki poetik İjodi*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy ve O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligi, 2010.
- Mamedov, N. *Karakalpakskaya Literarura*. Bakı: Mutarjim, 2007.
- Maulet, A.-Toysanulı, A. “Şeteldegi Kazaktarda Saktalğan Folklorlık-Muzikalık Keybir Janrlardağı Ortak Ereşelikler”. *Vestnik Evraziyskogo Gumanitarnogo İnstita*, 3 (2024), 164-176.
- Mirzayev, T. vd., *O'zbek Xalq Og'zaki İjodi Xrestomatiyası*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy ve O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligi, 2008.
- Muhanov Nâsirüddin el-Elbânî. *Silsiletü'l-Ehadisi'd-Daife ve'l-Mevdua*. Beyrut, 1985.
- Mukanov, S., “Aytıstar Turalı”. *Aytıs*, T. 1, 17-35, Almatı: Jazuşı, 1965.
- Nurahmetulı, İ. – Düysengazin, S., *Kazirgi Aytıs*. 1. Kitap. Astana: “Kültegin” Baspası, 2004.
- Nureddin el-Heyseni, *Mecmau'z-Zevaid*. C. 8, Beyrut, 1969.
- Nuriman, B., “Türkiye ve Kazakistan'da Âşık Atışmasının/Aytısın Güncel Durumu Hakkında Karşılaştırmalı Bir İnceleme”. *Millî Folklor*, 140 (2023), 107-118.
- Nurimanov, B. – Kishkenbayeva, Z., “Küresel Salgın (Covid-19) Sürecinde Kazakistan'dan Âşık Atışmaları ve Salgınla İlgili Şiirlerin İncelenmesi”. *Millî Folklor*, 129 (2021), 98-110.
- Özarıslan, M., *Erzurum Âşıklık Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2001.
- Qasımlı, M. vd., *Aşıq Deyişmələri*. Bakı: Azərbaycan Aşıqlar Birliyi, 2022.
- Qosimov, N., *Folklor Musıqa İjrochiligi*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy ve O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligi, 2008.
- Qosimov, N., *Musıqa Folklor İjrochiligi*. Toshkent: Ga'fur G'ulom Nomidagi Nashriyot-Matbaa İjaodiy Uyi, 2003.
- Radlov, V. V., *Obrazitsı Literaturı Tyurkskih Narodov, Jivuşçih v Yujnoy Sibiri i Cungarskoy Stepi*. C. 3, Sank-Peterburg, 1870.
- Sadıkov, T., “Söz Asılı Elde”. *Akındar Jırı Kazirgi Halk Poeziyası*. red. M. Bazarbayev vd. 165-177, Almatı: Kazak SSR Gılım Akademiyasının Baspası, 1963.
- Sadırbayulı, S., *Kazak Halk Ädebiyeti: Eki Tomlık Hrestomatiya*. I-II Tom, Almatı: Kazak Üniversitesi, 2020.
- “Şöje men Kempirbay Aytısı”. Gılım Ordası, RMK Ortalık Gılımıy Kitaphanasının Siyrek Kitaptar, Koljazbalar jâne Ultık Ädebiyet Bölümünde Saktalğan. 738. Dosya, 5. Defter.
- Tleuberdina, G. T. – Böken, G. S., “Kazirgi Aytıstağı Satıra men Yumordıñ Koğamdık-Äleumettik Siypatı”. *Yasaviy Universitetiniñ Habarşısı*, 2 (132), 2024, 64-74.
- Tölebayeva, K. T., “Aytıs Öneriniñ Janrlık Tabiyğatı”. *L. N. Gumilyev Atındağı Evraziya Ultık Üniversitetiniñ Habarşısı. Gumanıarlık Gılımıy Seriyası*, 5(114), 2016, 115-123.
- “Ulubike men Küderi Koja Aytısı”. Gılım Ordası, RMK Ortalık Gılımıy Kitaphanasının Siyrek Kitaptar, Koljazbalar jâne Ultık Ädebiyet Bölümünde Saktalğan. 1178. Defter.
- Urakova, L. “Performans Teori'nin Aytıslara Uygulanması ve Komsbay'ın Şımbolat'la Yaptığı Aytısta Söyleyici, Genel Dinleyici, Keşif ve Düzenleme”. *Bilig*, 71 (2014), 269-280.
- Zhalgasbayeva, K., “Development of Internet Aitys in Kazakhstan”. *Millî Folklor*, 18(143), 2024, 99-110.

Ekler

Ek: “Bilim Ordası” Ulusal Devlet İşletmesi'nin Merkezî Bilimsel Kütüphanesi Nadir Kitaplar, El Yazmaları ve Millî Edebiyat bölümünde muhafaza edilmiştir. 278. dosya, 3. defter. “Bolık ile Elentay” aytısı.

1) Bolık:

Âşık yiğit adını alan Eletay'ım,
Sanatkârın hâlini sanatkâr bilir
Cevap ver, sana biraz soru sorayım,
Yüce Tanrı'm neyi evvel yaratmıştır?

2) Eletay:

Bolık, bana malumdur senin sırrın,
Bizimkinden üstün değildir söylediğin şiirin.
Geçmişteki bilgilerden işitmişim,
Her şeyden önce yer ile gök yaratılmıştır ilkin.

3) Bolık:

Eletay, soracak olursam sözüm çoktur,
O günü görüp bilen insan yoktur.
Hüneri olan bir yiğitsin sen becerikli,
Allah, yer ile göğü neyden var etti?

4) Eletay:

Allah'ım evvela yeri yarattı,
Dünyayı insanoğlu sığacak şekilde geniş yarattı.

Extended Abstract

“Religious aitys” has a special place not only in the tradition of aitys, but also in the culture and literature of the Kazakh people. Religion has covered all areas of the past ages and has played an important role in shaping the worldview of human communities. The influence of Islam on the folk literature of the Kazakh people is especially reflected in the works of the aqyns. Islam has taken a special place in the expressions of the raiders. This position of Islam will also be reflected in the aityses of the future aqyns. This has made “religious verse” a separate genre of verse.

XIX-XXX centuries were a golden age in the formation and development of Kazakh society. During this period, the aqyns produced many works and left a rich legacy in our literature. During this period, Islam entered the Kazakh steppe in the widest way and began to spread among the people in a wide variety of ways. It is clear from their expressions and poems that the aqyns supported religion in the country. All the aqyns began the first words of their poems with “In the name of Allah”, “Bismillah”, and only after that they got to the main topic. The two aqyns who entered into a quarrel asked each other questions about the origin and history of religion and gave appropriate answers to these questions. The creation of humanity, human morality in everyday life, human life and death, goodness and evil, human qualities and their unification with the name of Allah were explained in the clearest and most concise manner. Every wise thought and profound philosophy, based on the verses of the Qur’an and the laws of Sharia, entered the ears of the listeners, penetrated their minds and found a deep place in their hearts. In this way, the people were able to increase their religious literacy and open their eyes. Thus, the tradition of religious aitys was formed. However, during the Soviet era, due to the strict ideology, it became difficult for the aitys aqyns to express their views on religion. Therefore, the art of religious aitys could not develop in the “Soviet period”.

In the years after the independence of Kazakhstan, especially in the XXI century, new directions for the promotion and development of the genre began to be created. In this context, our literary researchers have also approached the subject of aitys from a new angle, revealed new unexplored aspects of aitys and raised its reputation and status within the country to a higher level. In the early years of Kazakhstan’s independence, the main goal was to steer Islam in the right direction and lead the people to the right path of religion. The role of aitys art in this period was very important. However, it cannot be said that only the art of aitys, which was performed in traditional ways, was involved in calling the country to the righteousness. In order to fill this gap, the art of aitys was disseminated through television. The art of performing aitys on television will reach as many listeners as possible. Preaching on television-radio, newspapers and magazines should be understood as the ability to awaken the scientific and educational views and consciousness of mankind. The importance of the religious issue in Aytis can be measured by the deep knowledge of the poet of Aytis. It can be said that the raiders of almost every period had knowledge about the Islamic religion. In particular, Mukhamedzhan Tazabekov was one of the leading aqyns who modernized the art of aitys and managed to introduce the theme of religion in an interesting way. In addition to Shorabek Aidarov, Serik Kaliyev, Balgynbek Imashev, Aibek Kaliyev, Lena Abdikhalykova, Aitbay Zhumagulov, Tilegen Adilov, Didar Kamiyev, Zhandarbek Bulgakov, Syrym Aueskhan, Muradym Mirlanov, who were prominent representatives of the art of aitys, the young people who followed the path of faith, deepened the instructive and educational meaning of religion. The poet’s religious literacy has made the relevance and exhortational nature of the subject more obvious. The subject of religion in contemporary poetry plays a very important role in creating a prosperous society, a harmonious environment and a peaceful country, calling the country to prosperity, honesty and morality. Through their high religious qualities, literacy, accurate and honest presentation of religious thoughts, the aqyns form the good attitude of the people towards religion, determine religious orientations and show the right path. Therefore, it is clear that the analysis of the subject of “religion” in our own art, inherited from father to son, is becoming increasingly important.